

УДК 327.2

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.52.47>

АМЕРИКАНО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ У ХХІ СТОЛІТТІ

Михайло Комарницький

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
факультет міжнародних відносин, кафедра міжнародних відносин та дипломатичної служби
вул. Січових Стрільців, 19, 79000, м. Львів, Україна*

Динаміка американсько-китайських відносин дедалі більше привертає міжнародну увагу через важливість їхньої складної взаємодії для світової політики, зокрема у стратегічному середовищі регіону Південно-Східної Азії. Початок ХХІ століття ознаменувався періодом посилення суперництва між Сполученими Штатами та Китайською Народною Республікою (КНР), коли обидві країни змагаються за вплив не лише в економічній, але й у військовій та політичній сферах у глобальному масштабі.

Південно-Східна Азія, геостратегічно важливий регіон, що лежить в основі американсько-китайської взаємодії в ширшому контексті азійсько-тихоокеанського регіону. Країни Південно-Східної Азії відіграють ключову роль у регіональному розвитку та їх поступовому включенні в міжнародну економічну систему. Цей регіон став центром уваги як американської, так і китайської зовнішньополітичної стратегії, оскільки кожна держава прагне розширити свій вплив і зорієнтуватися в складнощях регіонального балансу сил.

У цій статті здійснено аналіз поточних китайсько-американських відносин, виокремлено характерні риси і постійні виклики, з якими стикаються ці країни як глобальні наддержави, з особливим акцентом на їхніх зовнішньополітичних підходах до регіону Південно-Східної Азії. Крім того, у статті висвітлено механізми та шляхи, за допомогою яких США і Китай проєктують свій вплив на країни цього регіону, чи то через дипломатичні відносини, економічні ініціативи або військову політику.

Вивчаючи складну мережу взаємодій і регіональних політик, стаття також пропонує всебічний аналіз потенційних траєкторій регіональної стабільності та перспектив розвитку регіональної політики в Південно-Східній Азії. Майбутнє інституційної міцності і зростання в цьому регіоні нерозривно пов'язане з тим, наскільки вправно Сполучені Штати і Китай керуватимуть своїми конкурентними позиціями, одночасно розвиваючи рамки співпраці, необхідні для регіонального і глобального миру та прогресу.

Ключові слова: американсько-китайські відносини, Південно-Східна Азія, АСЕАН, Азійсько-Тихоокеанський регіон, Індо-Тихоокеанський регіон.

Кон'юнктура міжнародної системи є складнішою та більш комплексною, ніж це було у 90-х роках минулого століття. По-перше, домінуючий на глобальній площині вплив США поступово послаблюється, і цей факт рівнозначно обумовлюється внутрішніми (політична й соціальна поляризація населення, міграційна криза, неефективна боротьба з пандемією Covid-19 та її наслідками) та зовнішніми чинниками (посилення економічної конфронтації із Китаєм з одночасним послабленням традиційних союзницьких зв'язків). У той же час роль США на міжнародній арені залишається провідною та геополітично необхідною у різних регіонах, навіть за умов формування нового міжнародного порядку. По-друге, стрімкий економічний розвиток КНР надає їй більшого значення на політичній арені, сприяючи збільшенню впливу у світі, зокрема, через споживання китайських товарів

за кордоном, розробці та експорту нових технологій та просування економічної моделі розвитку КНР.

Історично відносини між США та Китаєм характеризувались почерговою конфронтаційністю та співробітництвом, а економічні чинники впливали на зміни у характері та форматі цих відносин. Від початку XXI століття Китай продовжує переживати стрімкий економічний розвиток, що з одного боку, сприяло збільшенню американо-китайського торговельного обороту, який навіть сьогодні, на фоні «торговельної війни» та впливу пандемії Covid-19 сягнув 615,2 млрд дол. США у 2020 році [21], що складає 3.49% усієї світової торгівлі [20]. А з іншого боку, за Китаєм закріпився статус найбільшого світового експортера з об'ємним запасом іноземної валюти. Це сприяло змінам у структурі міжнародної системи, в якій КНР набувала все більшого значення і найчіткіше відстоювала ідею багатоплярного світу. Таким чином, вигідний для США баланс сил в Азії був порушений Китаєм, і новий формат відносин між двома потужними державами набував характеру протистояння. Як зазначав Г. Кіссінджер, обидві сторони зіткнулися зі свого роду парадоксальною ситуацією, коли, володіючи безліччю можливостей для досягнення взаєморозуміння, вони одночасно отримали і нові можливості завдавати ударів по уразливих місцях один одного [14, р. 336].

Суперечності у відносинах між США та Китаєм не обмежуються питаннями двосторонньої торгівлі, а охоплюють також проблему Тайванської протоки та Тибету, Східно-Китайського і Південно-Китайського морів, валютного курсу, свободи слова та прав людини, зміни клімату, денуклеаризації, кібербезпеки та боротьби з тероризмом і бідністю [6]. Таким чином, інтереси США в АТР та розвиток двосторонніх відносин з Китаєм були нерозривно пов'язані, а забезпечення присутності в регіоні стало одним з ключових зовнішньополітичних завдань США, що, однак, суперечило національним інтересам КНР.

Така ситуація зумовила потребу в розробці нової концептуальної стратегії зовнішньої політики США в азійському регіоні. Вже у 2011 році було оголошено про зовнішньополітичну стратегію «повороту до Азії» («pivot to Asia»), яка, фактично, означала перенесення політичного та безпекового фокусу США від Європи до Азії. Концепція включала поглиблення та зміцнення зобов'язань США перед їх договірними союзниками – Японією, Південною Кореєю, Австралією та Філіппінами, а також побудову нових партнерських відносин із державами ПСА [4].

Згодом цю політику було названо «збалансуванням у сторону АТР» («rebalance to Asia-Pacific»), відображаючи дійсні наміри США щодо відновлення порушеного Китаєм балансу сил у регіоні. Декларативно, концепція полягала у поглибленні співробітництва, сприянні розвитку демократії та розширенні інституційної основи для співпраці в АТР. Фактично ж, вона забезпечувала присутність в регіоні та відображала стратегічний ознак політики США, тобто політичне, військове та економічне оточення Пекіна [19].

Конфліктність відносин між США та КНР простежувалась також у створенні нових регіональних фінансово-економічних систем, що послужили інструментом політичного впливу на інші держави регіону. Коли на початку 2016 року Китай створив Азійський банк інфраструктурних інвестицій, адміністрація Президента Обами розцінила це як спробу змінити глобальні правила взаємодії у фінансовій сфері [7], тому прискорила переговори щодо створення Транс-Тихоокеанського партнерства – ТТП (Trans-Pacific Partnership) – регіональної торговельної системи з перспективою впровадження зони вільної торгівлі на противагу зростаючому впливу КНР.

Попри це, процес посилення інтеграції КНР у фінансово-економічну архітектуру регіону та світу став невідворотним. Серед складових цієї політики виокремлюємо

інтенсифікацію переговорів щодо угоди про Всебічне регіональне економічне партнерство (Regional Comprehensive Economic Partnership – RCEP), ініціативу «Один пояс, один шлях» (Belt and Road Initiative – BRI), створення Інвестиційного банку BRICS (BRICS Investment Bank) та Азійського банку інфраструктурних інвестицій, активну участь у самітах АСЕАН та інших глобальних багатосторонніх платформах.

Дональд Трамп (2017–2021) від самого початку президентства визначив пріоритетність китайського напрямку зовнішньої політики США. У Стратегії національної безпеки США 2017 року було означено нову еру «конкуренції великих держав», за якої іноземні держави (Китай та Росія) «оскаржують геополітичні переваги [Америку] і намагаються змінити міжнародний порядок на свою користь» [17, р. 27]. У цій стратегії Президент Трамп офіційно визнав Китай державою-конкурентом та заявив про готовність застосування нового підходу політики щодо Китаю [19], зокрема, зменшення взаємозалежності економік через диверсифікацію ланцюгів поставок [9, р. 3].

В умовах протистояння зростаючій військовій силі Китаю та політиці США в Азії, яка за Д. Трампа набула непослідовності та неоднозначності, для країн ПСА зближення з однією з великих сил стало небезпечним, адже це створило б загрозу для довгострокової безпеки та стабільності Азії загалом. Однак, протягом останніх років взаємний інтерес Китаю та країн ПСА посилюється, так як перший має потужний дипломатичний вплив, більше торговельних зв'язків та географічну близькість з регіоном. Окрім значного економічного потенціалу, цей регіон має важливе геополітичне розташування, що становить особливий інтерес і для США, і для КНР. Зокрема, стратегічними є Південно-Китайське море, де проходить третина світового судноплавства, і Малаккська протока. Відтак, для обох країн регіон є важливим, адже результат протистояння може визначити, чи США вдасться втримати регіон ПСА в орбіті свого впливу, чи КНР остаточно утвердить свої домінуючі позиції у ньому.

Транс-Тихоокеанське партнерство та оголошена адміністрацією Трампа концепція «Вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону (ІТР)» («A Free and Open Indo-Pacific») були спробами США та їх союзників, зокрема, Японії, створити нову регіональну економічну систему, яка виключатиме Китай і демонструватиме реальний потенціал держав ПСА у масштабі цілого ІТР. Окрім того, стійкість безпекової архітектури ПСА було виокремлено одним зі стратегічних напрямків регіоналізації політики США у регіоні у Звіті про стратегію в ІТР (Indo-Pacific Strategy Report) [3, р. 12].

Серед практичних проявів концепції «Вільного та відкритого ІТР» була ініціатива «Мережа голубої крапки» («Blue Dot Network»), яка мала на меті створення набору високих стандартів для інфраструктурних проєктів [Ibid, р. 16], які явно контрастували б з якістю, передбаченою китайською BRI. Однак така ініціатива не отримала значної підтримки від країн АСЕАН.

Попри відзначення стратегічного значення регіону та високий рівень економічної взаємозалежності між США та країнами АСЕАН, традиційне політичне партнерство між державами за президентства Дональда Трампа значно послабилось. Зокрема, вихід США з амбіційної торговельної ініціативи ТТП у 2017 році створив т.зв. «вакуум» економічного впливу на регіон, який заповнив Китай через RCEP. Одночасне ігнорування Д. Трампом Самітів АСЕАН протягом останніх років змусило багатьох лідерів ПСА сумніватись у надійності Білого дому як партнера та приймати умови та ініціативи співробітництва з КНР.

Відсутність США у нових багатосторонніх торговельних угодах в Тихоокеанському регіоні, зокрема в RCEP та Всебічній та прогресивній угоді про Транс-Тихоокеанське партнерство («Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership») (СРТПП),

означає, що інтереси Сполучених Штатів не враховувало саме ж керівництво держави, ігноруючи інтеграцію стратегічно важливого для США регіону, де торгівля є одним із пріоритетних напрямків співпраці.

З іншого боку, Китай, в рамках встановлення економічного домінування над усією Азією, пріоритизує посилення співробітництва з країнами ПСА. Показовим є відносно нещодавнє створення двох нових платформ регіонального економічного співробітництва та участь держав ПСА у них. Підтвердженням може слугувати особлива увага Китаю до формату АСЕАН+3 (ініціатива, створена для покращення зв'язків з Китаєм, Японією та Південною Кореєю), реалізація проєкту BRI та RCEP. Остання претендує стати найбільшою у світі зоною вільної торгівлі, охоплюючи 50% світового населення. Власне, економічна сфера є найважливішим напрямком співробітництва в рамках багатосторонніх платформ для Китаю, в той час як політичні питання держава готова вирішувати лише на двосторонньому рівні.

Таким чином, поглиблення економічних відносин з ПСА стало базою для знаходження політичного порозуміння та спростування стереотипу «загрози китайського зростання». Але очолювана Китаєм регіональна система в Азії створює «економічно-безпекову» дилему для країн регіону, адже КНР одночасно є економічним партнером і загрозою стабільності ПСА, оскільки суперечки у Південно-Китайському морі між Пекіном та іншими заявниками на острови в акваторії залишаються невирішеними. Окрім того, протягом останнього десятиліття Китай посилено здійснює військову модернізацію армії, розвиваючи свої військово-морські сили [15].

Південно-Китайське море, безумовно, є одним з центральних у питанні регіоналізації американсько-китайських відносин у ПСА. До 2014 р. США офіційно не займали позицій на користь жодної зі сторін конфлікту, однак відстоювали право вільного проходження морем та принцип мирного вирішення спорів. Таким чином, США репрезентували себе як нейтральну країну у цьому спорі, але на практиці їх позиція набувала вираженого антикитайського характеру. Наприклад, наприкінці літа 2014 р. Сенат прийняв резолюцію, що засуджує дії Китаю у Східно-Китайському та Південно-Китайському морях [8, р. 349]. Така позиція обумовлюється відносинами США з країнами, які беруть участь в конфлікті, адже вони є договірними союзниками або стратегічними партнерами.

За президентства Д. Трампа, ІТР зайняв центральне місце у зовнішньополітичній стратегії країни, географічно розширюючи та об'єднуючи регіональні інтереси США. Підтвердженням стане відновлена у 2017 році робота неформального безпекового форуму Quad, до складу якої входять США, Австралія, Індія та Японія [16]. Такий формат співробітництва не підкріплений договорами, але має потенціал перетворення у стійку платформу співпраці. Інтерес США у Quad полягає у можливості розробки спільного плану дій та концепцій задля стримування Китаю. У своїй спільній заяві держави Quad також зазначили про сильну підтримку єдності, а також поглядам АСЕАН щодо розвитку Індо-Тихоокеанського регіону [18].

Стратегічність ІТР для зовнішньої політики США була підтверджена адміністрацією новобраного у 2020 році Президента Байдена. За словами Девіда Хелві, помічника міністра оборони з питань ІТР, цей регіон є пріоритетним театром дій для Міністерства оборони США, зважаючи на загрозу Китаю та ядерної зброї і балістичних ракет Північної Кореї [11]. І якщо за президентства Д. Трампа велись дискусії про подальшу зосередженість країни на співпраці з політично та економічно більш потужними країнами ІТР – учасниками Quad – то за Дж. Байдена країни ПСА пересвідчуються у «поверненні» США до регіону в політичному та економічному аспектах.

Однак, акцент Президента Байдена на цінностях та просуванні демократії, одночасно, ускладнить залучення США до регіону, де домінують автократичні режими. Окрім того, в адміністрації Байдена все ще не готовий чіткий торговельний порядок денний, який може протидіяти масовому економічному впливу Китаю на регіон, зокрема на ПСА [12]. Попри це, ситуація значно змінилась щодо розвитку політичного діалогу з країнами АСЕАН, про що свідчить низка візитів високопосадовців адміністрації Байдена до ПСА за 2021 рік [Ibid]. Окрім цього, США запевнили у своїй незацікавленості щодо ескалації конфлікту з КНР чи політики поділу на «сфери впливу», що було позитивно сприйнято країнами ПСА, які, безумовно, не хочуть, щоб на них тиснули, з метою їх асоціації з Вашингтоном чи Пекіном, що може негативно повпливати на їх відносини з іншою стороною або навіть загрожувати єдності АСЕАН. Більше того, нова Індо-Тихоокеанська стратегія США (Indo-Pacific Strategy), затверджена у лютому 2022 року, «схвалює центральну роль АСЕАН та підтримує країни у її зусиллях щодо забезпечення стійких рішень щодо найбільш нагальних проблем регіону» [13, р. 9]. Це важливий жест, і, на відміну від адміністрації Трампа, яка занадто часто намагалася спровокувати АСЕАН протистояти Китаю, нова Індо-Тихоокеанська стратегія США визнає та поважає важливість єдності АСЕАН [10].

Сполучені Штати вже є провідним інвестором в країнах АСЕАН [5], а нова стратегія обіцяє впровадження подальших заходів, які «сприятимуть торгівлі за високими стандартами, керуватимуть цифровою економікою, стимулюватимуть інвестиції в прозору інфраструктуру з високими стандартами та створюватимуть цифрове підключення» [13, р. 15]. Такий підхід є особливо важливим для збалансування впливу Китаю в регіоні, який значно зріс за останнє десятиліття завдяки BRI та іншим інвестиційним проектам. Очікувано, що такий підхід допоможе частково повернути позиції США в регіоні, які значно ослабли після рішення адміністрації Трампа вийти з переговорів щодо регіональної вільної торгівлі.

Таким чином, із загостренням американсько-китайських відносин, регіон ПСА став умовним плацдармом суперництва великих сил, однак вже протягом багатьох років країнам регіону вдається дотримуватись балансу і навіть отримувати вигоди від обох сторін конфлікту. Так, Китай став найважливішим економічним партнером для регіону, що відображають експортно-імпорتنі показники, інвестиційна політика Китаю та налагодження секторального партнерства, зокрема в інфраструктурній галузі. Одночасно, США залишаються головним союзником у військовому плані, що яскраво демонструється ситуацією у Південно-Китайському морі та періодичним входження американських військових кораблів у води моря, над якими Китай оголосив свою юрисдикцію. Окрім того, адміністрація Байдена нині активно залучається до інвестиційних проектів в регіоні, змінивши наративи політичної співпраці з країнами ПСА, що сприяє інтенсифікації політичного діалогу між країнами.

Крім того, попри американсько-китайське суперництво в регіоні тільки інституційні зміни в АСЕАН, розвиток її організаційної культури, керування регіональними процесами співпраці здатні закріпити за цією впливовою організацією авторитетну роль не лише ініціатора та центра забезпечення політичної стабільності в Південно-Східній Азії, а й його рушійної сили. Навіть більше, такі інституційні зміни можуть докорінно змінити роль АСЕАН у створенні т. зв. «Східноазійської спільноти», в якій АСЕАН також сподівається стати ядром та ідеологом нового інтегрованого центру, одним із можливих полюсів майбутнього багатопольярного світу.

Список використаної літератури

1. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади. Пер. з англ. Ганна Лелів. Львів: Літопис, 2012. 168 с.

2. Корсунський С. Зовнішня політика в епоху трансформацій. Х.: Віват, 2020. 256 с.
3. A Free and Open Indo-Pacific. Advancing a Shared Vision. Department of State. November 2019. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/11/Free-and-Open-Indo-Pacific-4Nov2019.pdf> (дата звернення 15.02.2024).
4. America's Pacific Century. U.S. Department of State. November 2011. URL: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/176999.htm> (дата звернення 12.02.2024).
5. Association of Southeast Asian Nations (ASEAN). Office of the United States Trade Representative. 2022. URL: <https://ustr.gov/countries-regions/southeast-asia-pacific/association-southeast-asian-nations-asean> (дата звернення 17.02.2024).
6. Cheng Li. A New Type of Major Power Relationship? Brookings Institution. 2014. September 26. URL: <https://www.brookings.edu/on-the-record/a-new-type-of-major-power-relations/> (дата звернення 15.02.2024).
7. Cheng Li. Assessing U.S.-China relations under the Obama administration. Brookings Institution. August 2016. URL: <https://www.brookings.edu/opinions/assessing-u-s-china-relations-under-the-obama-administration/> (дата звернення 31.01.2024).
8. China, the United States, and the Future of Southeast Asia. Edited by David B. H. Denoon. New York : New York University, 2017. 512 p.
9. China-U.S. Trade Issues. Congressional Research Service. July 2018. 87 p.
10. Darmawan A. R. Joe Biden's new Indo-Pacific Strategy: A view from Southeast Asia. The Interpreter. 2022. February 16. URL: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/joe-biden-s-new-indo-pacific-strategy-view-southeast-asia> (дата звернення 19.01.2024).
11. Garamone J. Asia Trip by State, Defense Secretaries Highlights Importance of Indo-Pacific. U.S. Department of Defense. 2021. March 12. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/2536402/asia-trip-by-state-defense-secretaries-highlights-importance-of-indo-pacific/> (дата звернення 31.01.2024).
12. Grossman D. Biden's Southeast Asia Policy Still Has Much to Prove. Rand Corporation. 2021. December 17. URL: <https://www.rand.org/blog/2021/12/bidens-southeast-asia-policy-still-has-much-to-prove.html> (дата звернення 15.02.2024).
13. Indo-Pacific Strategy of the United States. The White House. 2022. February 1. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/02/U.S.-Indo-Pacific-Strategy.pdf> (дата звернення 14.02.2024).
14. Kissinger H. On China. Henry Kissinger. London : Penguin Books, 2012. 604 p.
15. Le T. ASEAN's China Dilemma. The Diplomat. 2019. October 29. URL: <https://thediplomat.com/2019/10/aseans-china-dilemma/> (дата звернення 14.02.2024).
16. Madan T. The Rise, Fall, And Rebirth of the 'Quad'. War on the Rocks. 2017. November 16. URL: <https://warontherocks.com/2017/11/rise-fall-rebirth-quad/> (дата звернення 16.02.2024).
17. National Security Strategy of the United States of America. The White House. December 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905-2.pdf> (дата звернення 16.02.2024).
18. Quad Leaders' Joint Statement: "The Spirit of the Quad". The White House. 2021. March 12. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/12/quad-leaders-joint-statement-the-spirit-of-the-quad/> (дата звернення 16.02.2024).
19. Saha P. From 'Pivot to Asia' to Trump's ARIA: What drives the US' Current Asia policy?. Observer Research Foundation. 2020. February 19. URL: https://www.orfonline.org/research/from-pivot-to-asia-to-trumps-aria-what-drives-the-us-current-asia-policy-61556/#_edn17 (дата звернення 17.02.2024).
20. Trends in global export value of trade in goods from 1950 to 2022. Statista. August 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/264682/worldwide-export-volume-in-the-trade-since-1950/> (дата звернення 17.02.2024).

21. U.S.-China Trade Facts. Office of the United States Trade Representative. URL: <https://ustr.gov/countries-regions/china-mongolia-taiwan/peoples-republic-china> (дата звернення 15.02.2024).

US-CHINA RELATIONS IN THE CONTEXT OF REGIONAL POLITICS IN SOUTH-EAST ASIA IN THE TWENTY-FIRST CENTURY

Mykhaylo Komarnytskyy

Ivan Franko National University of Lviv,

Faculty of International Relations, Department of International Relations and Diplomatic Service

Sichovykh Strilciv str., 19, 79000, Lviv, Ukraine

The dynamics of US-China relations have increasingly garnered international attention due to the significance of their complex interactions on global politics, particularly in the strategic milieu of Southeast Asia. The beginning of the twenty-first century heralded a period of intensifying rivalry between the United States and the People's Republic of China, with both nations vying for influence not just economically, but also militarily and politically at a global scale.

South-East Asia, a region of critical geostrategic importance, sits at the heart of US-China interactions within the broader context of the Asia-Pacific theater. The countries within this region play a pivotal role in regional development and their progressive incorporation into the international economic system. This area has become a focal point for both American and Chinese policy strategies, as each power seeks to extend its influence and navigate the complexities of the regional power balance.

This article provides an in-depth examination of the current status quo and the multifaceted nature of Sino-American relations. It delves into the distinct characteristics and persistent challenges these nations face as global superpowers, with special emphasis placed on their foreign policy approaches towards Southeast Asia. Furthermore, the article elucidates the mechanisms and avenues through which the US and China project their influence over the countries in this region, whether through diplomatic engagements, economic initiatives, or military posturing.

By scrutinizing the intricate web of interactions and policies, the article offers a comprehensive analysis of the potential trajectories for regional stability and developmental prospects within Southeast Asia. It also posits that the future of institutional solidity and growth within this region is inextricably linked to how adeptly the United States and China manage their competitive stances while nurturing cooperative frameworks that are essential for regional and global peace and progress.

Key words: US-China Relations, Southeast Asia, ASEAN, Asia-Pacific Region, Indo-Pacific Region.